

Т.У. Ганчарова-Цынкевіч, Г.М. Курыленка (Мінск)

Народна-паэтычныя матывы і вобразы паэзіі Якуба Коласа

Паэзія Якуба Коласа асвойвала і ўбірала ў сябе традыцыйна-народнае, фальклорнае багацце вобразаў і рытміка-інтанацыйных узораў эстэтыкі беларусаў. Колас, абапіраючыся на жывую гутарковую мову, шырока чэрпаў з яе першароднай маляўнічасці і эмацыянальнасці. Яго творчасць – яркі прыклад шматграннага пранікнення ў глыбінныя пласты вуснай народнай творчасці і пазітыўнага стаўлення да фальклору, лексічнага багацця нацыянальнай мовы. Паэт падкрэсліваў сваю блізкасць да творчасці народа нават у назвах сваіх зборнікаў паэтычных і праявітых твораў (“Песні жальбы”, “Казкі жыцця”), а таксама ў назвах асобных твораў і цыклаў, у якіх прысутнічаюць вобразы дудкі (“Дудка”), песняра (“Пясяр”, “Песняру”), упамінаюцца песні, песні-казкі, песні смутку (“Песні вясны”, “Не пытайце, не прасеце”, “Наш родны край”, “Песні няволі”, “Родныя песні”, “З песень бедака”, “З песень адзінокага”, “З песень няволі”, “Песня”, “Жніўныя песні”, “Старыя песні” і інш.).

Ужо першы друкаваны верш “Наш родны край” (газета “Наша доля” ў верасні 1906 г.) напісаны па ўзору народных песень. У ім намалявана сумная карціна жыцця ў родным краі, якая кранае душу чытача сваёй непрывабнасцю: край наш бедны, край наш родны! / лес, балоты і пясок... / Чуць дзе крыху луг прыгодны... / Хвойк, мох ды верасок. / А туманы, як пялёнка, / Засцілаюць лес і гай. / Ой ты, бедная старонка! / Ой, забыты Богам край!.. / Край наш родны, бедна поле! / Ты глядзіш, як сірата, / Сумны ты, як наша доля, / Як ты, наша цемната [1, с. 22].

Агульны тон верша нагадвае старыя народныя песні аб пакутах і цяжкай долі народа. Эпітэты “край наш бедны”, “бедная старонка”, “забыты Богам край”, “бедна поле”, параўнанні “глядзіш, як сірата”, “сумны ты, як наша доля” узяты з арсенала народна-паэтычнай творчасці. Яны працуюць на вобразнае выражэнне пакут роднага краю, навяваюць пачуццё спачування і ў той жа час наводзяць на думкі пратэсту супраць такога жыцця.

У вершы “Песняру” аўтар заклікае іншых беларускіх пісьменнікаў ствараць такія творы, якія б “нядолю людскую” палепшылі: Заспявай ты мне песню такую, / Каб душу мне паліла яна, / Каб у ёй ты нядолю людскую / І ўсё вычэрпаў гора да дна... [1, с. 255].

Вобраз “нядолі людской” сустракаецца ў многіх фальклорных творах. Паэт свядома карыстаўся вуснай паэзіяй, у прыватнасці, вобразам долі, або, дакладней, нядолі (“нешчаслівай долі”), як мы гэта бачым ў вершах “Дарога”, “Не пытайце, не прасеце”, “Пытанне”, “Плытнікі”, “Наша доля”, “Доля батрачкі”, “Горкая доля” і інш.

Цяжкая доля беларускага працоўнага народа – вядучая тэма дакастрычніцкай паэзіі Я.Коласа. Ён паказвае жыццё сялян-мужыкоў (“Мужык”, “Мужычае жыццё”), парабкаў (“Доля батрачкі”, “З песень адзінокага”), жанчын-сялянак (“На адзіноце”, “Уночы”, “Мацерына гора”, “Пастушка” і г.д.). Гаворачы аб іх нялёгкім жыцці, паэт ужывае песенныя вобразы і мастацкія прыёмы. Так, у вершы “Мужык” (“Я – мужычы

сынок...”) выкарыстаны фальклорныя параўнанні: “прападаю, як мыш”, “рыю зямлю, як крот”, “голы, як бац”. Тут таксама ў духу народнай песні пададзена паралель: То не дуб у бары / Заскрыпеў, застагнаў - / Гэта я без пары / Богу душу аддаў [1, с. 81].

У вершы “Плытнікі”, акрамя народных вобразаў горкай долі, удала выкарыстоўваецца і матыў бурлацкіх песень.

Ранняя лірыка беларускага мастака слова цесна звязана з народна-паэтычнай творчасцю не толькі па змесце, але і па сваёй паэтыцы. Таму ў ёй часта сустракаюцца прыёмы адухаўлення прыроды – зварот да хмараў, ветру, рэчкі, кветак, ніў, лясоў і г.д. (“Асенні вечар”, “Нёман”, “Хмары”, “Вецер”, “Мужычая ніва”, “Мяцеліца”, “Краска”, “Вячэрнія хмаркі”, “Веснавыя хмаркі”, “Пагуляў на волі”). Гэта надае вершам асаблівую цеплыню і лірызм. Часам разгорнутыя паралелізмы складаюць кампазіцыйную аснову вершаў, надаючы ім своеасаблівую паэтычную вобразнасць і выразнасць. Для прыкладу можна згадаць верш “Вярбіна”: Над вадой адзіютка / Пахілілася вярбіна; / Ные бедная ціхутка. / Ці ж то ёсць у ёй кручына? / Мые Нёман ёй карэнні, / І дурэе вецер з ёю, / А пад нізам чарадою / Ціснуць ногі ёй каменні... / Так і ты, народ наш бедны, / Як вярбіна, проці волі, / Доўга носіш пояс медны, / Гнешся ты, як крыж у полі! [1, с. 115].

У лірыцы Я. Коласа часта сустракаюцца вобразы ветру (“Вецер”, “Мяцеліца”), буры (“Перад бураю”, “Гудзе навальніца”), хмары (“Доля батрачкі”), кургана (“Дарога”, “Родныя песні”), вярбы (“Ручэй”, “Вярба”), таполі (“Наш родны край”), зарні (“Дзе б ні быў я...”), гаю (“Дарога”). Паэт здольны знайсці прыгожае ў самым жыцці, якім бы змрочным яно ні было, у прыродзе і пачуццях чалавека, знайсці новыя фарбы рэчаіснасці. Многія вершаваныя апавяданні Я. Коласа пабудаваны на аснове праявітых фальклорных жанраў – на матэрыяле казак, легенд і паданняў. Гэта мы бачым у такіх яго творах, як “Зяць”, “Паслушная жонка”, “Доктар памог”, “За дождж”, “Паўлюкова бяда”, “Батрак”, “Пад Новы год” і інш.

Вершаваныя апавяданні “Зяць”, “Паслушная жонка” распрацоўваюць сюжэты сатырычных і гумарыстычных казак бытавога характару. У першым з іх высмейваецца злая цешча, а ў другім – непаслухмяная жонка. У адпаведнасці з фальклорам у творы ўводзяцца казачныя эпізоды і неверагодныя апісанні, песенныя матывы. У апавяданнях “Доктар памог” і “Паўлюкова бяда” ў гумарыстычным казачным ключы высмейваецца шарлатанства хабарніка-фельчара і п’янства.

Большасць вершаваных апавяданняў аўтара маюць бытавы характар з заостранай сацыяльнай тэматыкай і пабудаваны на фальклорным матэрыяле.

Вельмі часта пісьменнік у сваіх творах скарыстоўвае народныя трапныя словы, у тым ліку прыказкі і прымаўкі. Па іх узору складвае свае афарызмы. Напрыклад, “Крыкі спрэчкі не развяжуць” (“Паслушная жонка”), “Дзень вяселля назначылі, ды вяселля не бачылі” (“Батрак”). Гэта прыклад зліцця этычнай і эстэтычнай думкі пісьменніка з думкай народнай.

У гэтым плане можна згадаць паэму “Новая зямля”. Фактычна ўвесь твор прасякнуты народнымі паэтычнымі матывамі і вобразамі: песнямі,

прыказкамі, прымаўкамі. Асабліва многа ў паэме бытавых, жартоўных песень, якія служаць паказу народнага жыцця беларусаў, іх быту і звычаяў.

Паэма багата насычана паэтычнымі тропамі, характар якіх абумоўлены іх арганічнай сувяззю з народнай паэзіяй. Так, у “Новай зямлі” можна знайсці шмат параўнанняў, якія з’яўляюцца сродкам вобразнага паказу рэчаіснасці. Характэрныя ў гэтым плане пейзажныя замалёўкі, дзе з асаблівай сілай праявілася рэльефнасць і канкрэтнасць таго ці іншага вобраза створанага пісьменнікам: Дзяцінны час!... Я памятаю / Зімы прыход у нашым краю. / Стаіць над лесам шум маркотны; / на небе хмары, як палотны, / Паўночны вецер расцілае, / І бель над далямі звісае, / І ціха стане на падворку, / І лес жалобную гаворку, / Свой гоман восені канчае / І моўчкі зіму сустракае [2, с. 152].

Славесныя вобразы “Новай зямлі” узмацняюць нацыянальны каларыт твора, надаюць сэнсавую напоўненасць паказваемай з’явы. Тое самае можна прасачыць ва ўжыванні эпітэтаў, якія пры ўсёй сваёй непрыкметнасці надзвычай насычаныя. Побач са сталымі эпітэтамі ў паэме “Новая зямля” распаўсюджаны дакладныя сэнсавыя эпітэты, якія дапамагаюць раскрыць ідэйны змест падзей або сутнасць персанажаў: “Гора схована ліхое – жыццё бядачае людское”, “Не пэўна жыць пад панскай воляй”, “Рабі, працуй, кладзі ты сілы ў гэты дол чужы, пастылы і торкім потам аблівайся”. Паэт надзвычайна поўна выявіў у гэтым творы сялянскі, народны, маральна-этычны свет. Твор прасякнуты фальклору – песнямі, прыказкамі, прымаўкамі – самымі папулярнымі відамі вуснай паэзіі, тропамі жывой гутарковай мовы.

Вусна-паэтычны струмень выразна выяўляецца ў такіх паэмах Я. Коласа, як “Сымон-музыка”, “Адплата”, “Рыбакова хата”, дзе створаны велічныя вобразы таленавітых мастакоў з народа, герояў-асілкаў, раскрыта непарыўная сувязь з народам на аснове нацыянальнага казачна-легендарнага эпасу, паэтызуецца зліццё мудрасці і душэўнасці народа, што праяўлялася перш за ўсё ў практычным жыцці – ў працоўнай дзейнасці.

Паэма “Сымон-музыка” па сваёй творчай канцэпцыі мае апору ў народнай свядомасці. Але мастака слова цікавяць тыя духоўныя набыткі беларусаў, у якіх выказаны іх філасофскія адносіны да жыцця, да навакольнай прыроды, іх светабачанне і светаўяўленне. Таму ўся паэма гучыць як глыбокая і мудрая казка-песня. У ёй, як у фальклорных творах, узвышаецца духоўнае хараванне і таленавітасць звычайных людзей, здольныя на самаадданае служэнне народу.

Я. Колас шчодро чэрпаў з вуснай творчасці. Яго паэзія стала выяўленнем псіхалагічнага складу народа. І гэта праявілася не толькі ў стварэнні вобразаў-характараў, настраёнасці, ладзе, спосабе адлюстравання рэчаіснасці, але і ў духоўным, маральным, этычным і эстэтычным пачатку ўсёй яго мастацкай спадчыны.

Літаратура

1. Колас, Я. Збор твора : у 14 т. / Я. Колас. – Мінск : Маст. літ., 1972. – Т. 1 : Вершы 1898–1917. – 1972.

2. Колас, Я. Збор твораў: у 14 т. / Я. Колас. – Мінск : Маст. літ., 1974. – Т. 6 : Новая зямля. Сымон-музыка. Паэма. – 1974.

3. Навуменка, І. Якуб Колас. Духоўны воблік героя / І. Навуменка. – Мінск : Беларусь, 1968.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ